

Belvárosi Szálló egyik nyugatra, a Gyalui Havasokra nyíló emeleti szobájában. Rend szerint hatkor már ott ült írógépénél, s csak ezután fogadta vendégeit a reggeli mellett. Gaál Gáborral is ez volt a megállapodás, s érthető örömmel, sőt izgalommal tekintettem a készülő párbeszéd elé. Hétkor becsöngettem Gaáléknál a Bem utcában, s már indultunk volna, amikor berohan a szomszédból Kovács Katona Jenő (szemközt nyílt az ajtaja), s elsápadva, gyöngyöző homlokkal nyögi a rettenetes hírt: most jelenti a rádió, hogy a németek lerohanták a Szovjetuniót.

1941. június 22-e volt. Vasárnap.

Nincs is szó megdöbbenésünkre. A rablótámadás egy csapásra minden tervünket keresztülhúzta.

Gaál Gábor hátramaradt, én rohantam fel a szállóba. Elsőnek vittem a hírt Móricznak. Az őszfürtű ember felugrott gépe mellől, s szótlanul kerengett a szobában. Megállt. Háttal az ajtónak dőlt, s nagy köröket rajzolt maga elé:

— Így fog csavarodni a front... Ez olyan háború, hogy holnap Moszkvánál lesznek a németek, s holnapután Pesten az oroszok.

Lementünk a hallba. Megérkezett Gaál is. Egymással szemközt ültek le. Mindkettejükre ránehezedett a világ. Szavuk elakadt, az ismerkedés megtörtént, de eszmecsere nem került sor. Reggeli sem kért senki. Inkább felkeltünk, s szótlanul elindultunk a városba, cél nélkül. A Bánffy-palota előtt szembe jön velünk, vígan köszön Zilahy Lajos. Neki már Móricz mondta a hírt. Az ő arcára is ráfagyott a mosoly.

BALOGH EDGÁR

Balogh Edgár életrajzához

DOKUMENTUMMONTÁZS

Az örvendetesen színesedő, gazdagodó memoáriróadalom, mint sajátos — az irodalomtörténet és a történetírás mezsgyéjén álló — műfaj óhatatlanul szemben találja magát az arányok torzításainak személytelen veszélyeivel. Az emlékező önéletrajzíró példának okáért saját, a világtörténelmi folyamatokhoz képest kétségtelenül szűk prizmáján keresztül szemlélve az eseményeket, személyének azokban játszott szerepét szándéktalanul alábecsülheti. Viszont a személycentrikusság épp ellenkező jellegű: az egyén szerepét eltúlzó arányeltolódásokat is okozhat. Talán Garibaldi mondotta, hogy amikor partra szállt hazája felszabadításáért harcra kelve, 2000 elszánt fegyveres követte, majd évtizedek múltán, a győzelem évfordulójának megünneplésére 20 000-en sereglettek össze mint egykori harcostársai...

S minthogy e sorok írója annak a tudományágnak a kutatójaként köszönheti a 70 éves Balogh Edgárt, amelynek az említett veszélyeket kikerülendő, legalábbis szándékaiban ragaszkodnia kell a történelmi igazsághoz, azt tekintette feladatának, hogy a tisztelgő írások e sokszínű kórusában magukat a korabeli forrásanyagokat szólaltassa meg. Pontosabban: azoknak egy részét.

Mert igaz ugyan, hogy az alább következő összeállítás alapján Balogh Edgár itt közölt életrajzi fejezetének időbeli kereteit tekintette, viszont némileg előre is, hátra is kitágította az 1941 áprilisa és június 21-e közötti időszak határait. Abból a megfontolásból kiindulva, hogy a tárgyalt időszakban kifejtett tevékenysége történelmi értékelése megkívánja néhány olyan dokumentum megszólaltatását is, amelyek korábbi és későbbi cselekvésének jellegzetességeit örökítették meg.

E dokumentummontázs összeállítása során az életmű gazdagsága s a terjedelmi adottságok között fennálló aránytalanság miatt mégsem tehetünk eleget a teljesség követelményének.

Megközelítő teljességre abban a kéziratomban törekszem — s ennek összegyűjtött forrásanyagából válogattuk jelenlegi összeállításunkat —, amelyet Forgószélben című monográfiám folytatásának szántam és tekintek.

1. „Felelitem, hogy a tisztviselői kinevezéseknél fordultak elő hibák. Olyanoknak, akik nemzeti kisebbségi küzdelmünkben állandóan akadályoztak bennünket, népünk megveretésében, meggyalázásában és meghurcolásában kiválóan tevékenykedtek, most a magyar állam kényeret adott a kezükbe (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Borzasztó! — Zaj. Elnök csenget.) Előfordult az, hogy Balogh Edgár — Jaros Andor t. képviselőtársam bizonyára ismeri — aki Csehszlovákiában, Pozsonyban megalapította a »Sarló« nevű egyesületet, és az ünnepi közgyűlésen elmondott beszéde, amelynek szövege a kezünk között van, Moszkvában is számottevő lehetett volna, továbbá, aki Kassán a »Vörös Nyíl« nevű művészársaságot alapította, amely társaság tagjai által festett jelvényekkel vonultak fel a kommunista magyarok Prága utcáin, és aki végül a szovjetbarátok egyesületét létesítette — most — ... a magyar állami iskola igazgatója lett”. (Élénk felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hallatlan! — Zaj. — Elnök csenget.)

Paál Gábor interpellációja a Képviselőház 1940. december 2-i ülésén. (Képviselőházi Napló, VIII. kötet, 1098. 1.)

2. Balogh Edgár a bécsi döntést követő, az interpelláció elhangzásáig terjedő hónapokban Józsa Bélának megbízásából Nagy Istvánnal, Jordáky Lajossal, Gaál Gáborral, Kovács Katona Jenővel s másokkal együtt felelősségteljes tevékenységet fejtett ki annak érdekében, hogy a betiltott Korunk írógárdájának a legális haladó lapokban megszólalási lehetőséget biztosítson. Ilyen célzatú budapesti tárgyalásairól beszámolt kolozsvári elvtársainak, amiről az egyik kommunista alábbi szavai tanúskodnak: „1940 decemberében... Szirmai István lakásán részt vettem egy előadáson, melyet Balogh Edgár író tartott arról a felolvasó körútjáról, melyet Asztalos István társaságában az anyaországban végzett. Balogh a népi írókról és a különböző magyarországi irodalmi irányzatokról beszélt.”

3. E kapcsolatok segítségével ő maga is — eltekintve néhány írásától, amelyeknek megjelenését a cenzúra megtiltotta — jó néhány fontos cikket publikált. Így az erdélyi faluról, ahol a gyermekhad nem úriaskodni, hanem művelődni akar, továbbá: „A székely szolgálólányok útja Budapestre”, „Az erdélyi szegénység írói”, „A kalotaszegi változások” címűeket a Magyar Nemzet 1940. november 10-i, 15-i, 24-i és december 12-i számaiban. A politikai rendőrség és csendőrség irányító szervei azonban az interpellációig politikai tevékenységét még nem mérték fel, amit egy 1940. október 11-i budapesti névsorból tudunk meg, amely az erdélyi, nyilvántartott kommunisták nevét tartalmazza. A 249 nevet, többek között a Gaál Gábor, Dr. Kohn Hillel, Salamon László, Józsa Béla, Nagy István, Št. Dan, P. Bojan, Bányai László, V. Cherestseju, Szilágyi András nevét felsoroló listán Balogh Edgár neve még nem szerepel.

Az interpelláció után azonban a rendőri szervek érdeklődése azon nyomban Balogh Edgár személye felé fordul.

4. „Tisztelettel jelentem — olvasható a nagyváradai rendőrkapitányság vezetőjének a Belügyminisztérium Közbiztonsági Osztályához intézett, 1941. január 3-i átiratában —, hogy 1940. évi december hó 2-án a magyar képviselőházban Paál Gábor erdélyi képviselő többek között felhívta a kormány figyelmét arra, hogy Balogh Edgár volt csehszlovákiai újságíró... igazgató-tanítóvá nevezték ki. Ezzel kapcsó-

latban Balogh Edgár írói és politikai múltjára nézve rendelkezésemre álló adatok alapján az alábbiakat jelenthetem:

Balogh Edgár mint újságíró 1930-tól 1936-ig, a csehek által erdélyi származására való tekintettel történt kiutasításáig, Csehszlovákiában, közelebbről Pozsonyban fejtett ki tevékenységet. Az úgynevezett Sarló mozgalomnak volt egyik fő irányítója.

Ez a mozgalom Pozsonyból indult ki, és onnan is történt az irányítása, bár volt egy Prágából irányított hasonló mozgalom is, ennek azonban más vezetői voltak. A mozgalom célja volt a kisebbségi magyar értelmiség, így elsősorban a főiskolai hallgatóság megszervezése a marxista ideológia számára. Kifelé teljesen elméleti, tudományos szociálpolitikát hirdettek, a valóságban azonban olyan rombolást vitt végbe a felvidéki magyarjaink lelkében, melyre elég szomorú tapasztalatot lehetett szerezni a Felvidék visszacsatolása alkalmával. Ezt részben sajtója útján érte el a mozgalom, részben Fábry Zoltán stócsi lakosnak és Balogh Edgárnak, mint a mozgalom vezetőinek úgynevezett »szociográfiai«
útjai által.

Balogh Edgár működésének írott maradványait a kassai rendőrkapitányság által bűnjelként lefoglalt »A Sarló jegyében«
című, a mozgalom 1931-i pozsonyi kongresszusának vitaanyagát tartalmazó 189 oldalas könyvből és Fábry Zoltán szerkesztésében Pozsonyban megjelenő »Az Út«
című kultúrpolitikai folyóirat egyes számaiból merítettem és azokat kivonatossan jelentésemhez csatolom.

Balogh Edgár ezzel a múlttal került egy székely iskola élére.”
mert a felvidéki magyar párt működését, ezen keresztül a felvidéki magyarság egyseges frontba való tömörülését akadályozta meg.

Arra nézve nem állanak rendelkezésemre adatok, hogy Balogh Edgár ezt a működését Erdélybe való hazatérése óta a román uralom alatt is folytatta, de ebben az irányban nem is tudtam a nyomozást lefolytatni.

Balogh Edgár ezzel a múlttal került egy székely iskola élére”.

5. Az átirat s mellékletei Balogh Edgár 1940 szeptembere és decembere közötti antifasiszta tevékenységére vonatkozó adatokat — hozzátehetjük, szerencsére — nem tudtak felderíteni, viszont a korábbiakat illetően olyan fontos dokumentumokat tartalmaznak, amelyek közül szükségesnek tartottuk az alábbi részletek közlését:

a) „A Sarló nyári programja

Csütörtökön a Sarló országos vezetősége gyűlést tartott Ferencz László elnökletével, a Sarló pozsonyi helyiségében. A gyűlés napirendje előtt Balogh Edgár hosszabb előadásban emlékezett meg a Budapesten korán elhalálozott Ölvedi László dr.-ról, akinek a kisebbségi magyar új nemzedék kialakulásában szerepe volt. Ölvedi László dr., mint ismeretes, 1926 óta a haladó diákmozgalmak legerősebb ellenfele volt, s csupán néhány hónappal halála előtt békült ki a Sarló mozgalomával. Horváth Ferenc prágai, Zhorella Árpád brünni és Terebessy János pozsonyi munkabeszámolója a Sarló három fővárosra kiterjedő széles skálájú munkájába adott bepillantást. Miután a Sarló prágai csoportja hosszabb földmunkásankétot tartott s a kisebbségi magyar földmunkásság problémáinak további tanulmányozását tűzte ki maga elé, a vezetői gyűlés elhatározta, hogy a nemeskosúthi földmunkássztrájk perepilógusával jogi szemináriumokban foglalkozni fog, s távirati úton kérte Vámbéry Rusztem dr. és Fényes László dr. magyar jogszakértők megjelenését a Major-per főtárgyalására. Ezek után a Sarló a nyári hónapokra részletes munkatervet dolgozott ki, s annak elintézését egy háromtagú végrehajtó bizottságra bízta. A munkaterv öt szektorból áll. A delegációs szektorban a lévai református diákkongresszusnak, ... nyári táborának s az YMCA dél-csehországi vitatáborának meglátogatása szerepel. Ez utóbbi táborban Jászi Oszkár dr. tart előadást és vitagyűlést, amelyre a Sarló hat diákot küldött ki. A csehszlovákiai egyetemi hallgatóság moszkvai exkurzióján egy magyar diák, a Sarló egy delegáltja is szerepel. Ezenkívül Erdélybe és Berlinbe küld a Sarló tanulmányi utakat végzős diákokat, s egy erdélyi magyar diákot a nyári hónapok alatt vendégül lát Csehszlovákiában. A szociográfiai szektor Porzsolt László vezetése mellett a Sarló szociográfiai füzetsorozatának két újabb számát rendező sajtó alá a

kisebbségi magyarság gazdasági helyzetéről. A Sarló augusztusi szociográfiai vándorlásain 40 egyetemi hallgató vesz részt. Külön feldolgozásban részesül a Pozsonyhoz legközelebb fekvő somorjai járás szociográfiája. Szeptember elején a Sarló vezetősége négynapos táborozást rendez, s szeptember végén rendezi meg a Sarló a haladó magyar ifjúság első államközi kongresszusát Pozsonyban, melyre a magyar szellemi élet számos exponense, így Moholy-Nagy László (Berlin), Kállai Ernő (Dessau), Károlyi Mihály (Párizs), Kodály Zoltán (Budapest), Varga Jenő (Moszkva) és Dániel Arnold (Bécs) kap meghívást a diákságtól. Az ötnapos kongresszus témái: a cseh-szlovákiai magyarság helyzete, az értelmiség hivatása, a kisebbségi magyar kultúra, diákság és ifjómunkásság és a kelet-európai (szláv—magyar—román) kérdés. A kongresszusra a cseh és szlovák szellemi élet és a szláv diákság képviselőinek megjelénését is várják. A Sarló nyári munkaprogramjának közlése a sarlósek között nagy lelkesedést váltott ki.”

(A Pozsonyban megjelenő Nap 1931. június 27-i számából.)

b) „A Sarló tevékenységéről

A baloldali intelligencia mozgalmának nagyarányú kiépítéséig közvetlenül a Sarló vezetőségére hárult ama akciók lebonyolítása, amelyek idővel megfelelő külön szervek rendszeres munkájából indulhatnak ki. Ilyenek voltak:

Állásfoglalás a magyarországi statárium ellen. Már Ondy Sándor pékinas felakasztásakor megmozdult a Sarló, s felhívta erre az eseményre az Emberi Jogok Ligájának figyelmét. Sallai Imre és Fürst Sándor kivégzése ellen a szlovenszkoí magyar írókat és művészeket mozgósítottuk, akik a budapesti kormányhoz tiltakozó táviratot intéztek.

Állásfoglalás a Masaryk Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társaság kormánypolitikai beállítottsága és dilettantizmusa ellen. Sikertült a pozsonyi Komensky Egyetemen a magyar diákság osztatlan egységfrontját megteremtőnk, s bár Duka-Zolyomi Norbert dr. és társai igyekeztek is letompítani az állásfoglalás nemzeti élet s bár állásfoglalásukat Az Út-ban a cenzúra elkobozta, a legszélesebb diáktömegek figyelmét sikerült felhívunk a kormányköröknek a tudomány palástja alatt a kisebbségi magyarság ellen irányuló manőverére. Az akciót a prágai magyar diákság is osztatlan egységfrontban folytatta. A pozsonyi és prágai tüntető gyűléseken elhangzott előadások és tudományos programtervezetek röpiratban is megjelentek.

Lásd Jócsik Lajos cikkét: »Akik egy millióért elégedett kisebbséget szállítanak« (Az Út, 1931. dec.). Továbbá Peéry Rezső, Terebessy János, Balogh Edgár, Berecz Kálmán, Wein Gyula és Dobossy László tudományos programtervezeteit a Magyar Egyetemi Hallgatóság Röpirata 1. és 2. számában.

A pozsonyi építőmunkások sztrájkjának támogatására a Sarló tagjai, karöltve az ifjómunkásokkal, a pozsonyi intelligencia körében 3 nap alatt 1000 koronát gyűjtött.

A szegénysorsú magyar diákok támogatására a Sarló akciót indított, s öt diák számára 1932. január havától június haváig 150—300 koronás támogatást közvetített az intelligencia köréből...

A Magyar Közösség pozsonyi, prágai és vidéki fellépésével kapcsolatban akciót indítottunk a mozgalomban érvényesülő fasiszta vagy kormánypolitikai irányvonalak ellen és a Szent-Ivány—Jaross-féle nemzeti szocialista s a szociáldemokrata kormányirányzat ellen.

Az imperialista háborúellenes akció során részt vettünk Pozsonyban a háborúellenes kongresszus előkészítésében, s az amszterdami kongresszusra kiküldöttük Dobossy Lászlót, aki most rendező sajtó alá a kongresszus anyagát.

Különös jelentőséget tulajdonítottunk a kelet-európai kérdés felvetésének. A kérdés marxista analízisén állandóan dolgozunk, s tervszerűen odahatunk, hogy e kérdés minden vonatkozásban a munkásmozgalom s a kelet-európai nemzetek szocialista intelligenciája elé jusson.

Lásd Ferencz László, Jócsik Lajos, Horváth Ferenc, Terebessy János és Zsolt László közös cikkét »Kelet-európai konföderáció« címen az Útban (1932. 7. sz.), Horváth Ferenc, Jócsik Lajos és Zsolt László idevágó tanulmányát a Korunkban.

Egy esztendő belső alakulás és proletármozgalmi kifejeződés után most rendezük meg Pozsonyban a baloldali magyar intelligencia kongresszusát, kiszélesítjük munkakádereinket, tervszerűséget viszünk a baloldali sajtóba, kiépitjük szakmozgalmainkat, s könyvkiadóvállalatot, valamint Új Kultúra címen folyóiratot indítunk.”

(Részletek a Sarló működéséről szóló 1931 szeptemberében és 1932 szeptemberében Balázs András, Balogh Edgár és Ferencz László által készített jelentésből.)

c) „Az orosz—magyar kultúrtársaság megalakítására irányuló kísérlet — állapítja meg a budapesti rendőrkapitányság 1939. december 7-i jelentése — rövid próbálkozás után fiaskóval végződött, espedig úgy nálunk, mint a mozgalom kiindulási pontján, Erdélyben. A kezdeményezők mindkét helyen beszüntették az akciót, mielőtt a szóban forgó társaság valóban megalakult volna.

Balogh Edgárt, a mozgalom erdélyi kezdeményezőjét, midőn tervét nyilvánosságra hozta, beidézték a szigurancára. Balogh hivatkozott arra, hogy tervezete szerint a társaság politikamentes lenne és nem fejtene ki államellenes tevékenységet; ellenkezőleg: az állam számára is hasznos munkát végezne, amennyiben Románia és Oroszország között a megértés útját egyengetné. A kielégítő magyarázat után Baloghot elengedték a rendőrségről, de közölték vele, hogy az akció folytatását nem tartják kívánatosnak.

A társaság szellemi vezetői úgy Erdélyben, mint Magyarországon arra számítottak, hogy a szomszédos államok kormányai maguk fogják szorgalmazni a szövettel a barátsági kapcsolatok felvételét... Ez a számítás azonban nem vált valóra...

Illyés (Illés) Gyula, a mozgalom magyarországi vezetője... az első tárgyalások után, mielőtt a társaság de iure megalakult volna, miniszteriális helyeken érdeklődött, hogy a kultúrközeledést hivatalos helyeken miképpen fogadják.”

6. Balogh Edgár „előéletét” tehát felderítették, de mivel Józsa Bélának a legnagyobb elővigyázatossággal őrködtek azon, hogy legális tevékenységének pártkapcsolatai rejtve maradjanak, tovább tudta folytatni antifasiszta tevékenységét.

„1941 tavaszán néhány legális akciót bonyolítottam le — mondotta Kohn Hillel, aki 1941. március elején Schönherz Zoltánnal Kolozsvárott megállapodott az észak-erdélyi pártszervezeteknek a KMP munkájába történő bekapcsolódásáról —. Ezek közül megemlítem »az 1848. március 15-i emlékmozgalmat«, amely burkoltan a párt irányítása alatt állott és a baloldali értelmiségi elvtársakat mozgósította és rajtuk keresztül tekintélyes tömegeket. Az akciót Balogh Edgár és Nagy István elvtársak vezették, akikkel én voltam kapcsolatban. Ebben az időben kapcsolatot tartottam még fenn Gaál Gáborral, Kovács Katona Jenővel és Józsa Bélával.”

„Reménység villant fel 1941 tavaszán a demokrácia és a munkásmozgalom táborában — írta Jordáky Lajos —, amikor a Szovjetunió ünnepélyesen visszaadta az 1848-as szabadságharc zászlóit. A márciusi ünnepségek tíz- és tízezer embert mozgattak meg mindenfelé. Különösen kiemelkedő volt az a nagy kolozsvári ünnepség, amelyet a kommunisták és a szociáldemokraták közösen kezdeményeztek, de amelybe bekapcsolódtak a földmunkások, a demokrata polgárok és a haladó értelmiségiek is. A kolozsvári ünnepség és megmozdulás nemhiába töltötte el félelemmel az uralkodó osztályt, mert a Kossuth és Petőfi arcképét hordó és az egykori márciusi pontokat tartalmazó, sok ezer példányban szétszórt levelezőlap kiáltványként hatott, s a hitlerizmus és kiszolgálói ellen, az imperialista háború ellen, az dolgozó rétegek szé-

les összefogásáért, a magyarok és románok közös harci frontba tömörüléséért szóltott harcra minden becsületes embert.”

(A szocialista irodalom útján, Budapest, 1973., 225. 1.)

7. *Az 1941. március 15-i ünnepség előkészületeinek s magának a rendezvénynek a politikai hatása az észak-erdélyi antifasisztákat újabb kezdeményezésekre és erőfeszítésekre ösztönzi. Balogh Edgár — akár közkatonaként, akár vezetőként — mind-egyikből részt vállal. Folytassuk hát életrajzi montázsunkat egy olyan akció dokumentumának közlésével, amelyben az előbbi minőségében vesz részt.*

„Bruder Ferencnek, a Népszava megbízottjának már többször említettem — írta Jordáky Lajos Mónus Illéshez intézett, 1941. március 29-i levelében —, hogy közölje, miszerint itt azok, akik a »Korunk« körül csoportosultak, szívesen bekapcsolódnának valamilyen formában a mozgalom kultúrmunkájába. Most itt volt Kállai elvtárs, akivel hosszasan beszélgettem... s felmerült az a terv, hogy a párt egyik legközelebbi kiadványkötetét szentelje az erdélyi kérdésnek s bízson meg minket a szerkesztésével, illetve anyagösszehordásával. Úgy véljük, ez az egész mozgalom előnyére válna... A párt mutatná be először így egész Magyarországon a másik Erdélyt... Másrészt az anyagot úgy dolgoznánk fel, hogy alapos tanulmányok mellett (erdélyi irodalom húsz éve, a magyarság kisebbségi küzdelmei, a nemzetiségi kérdés, a gazdasági fejlődés, a társadalmi fejlődés) a szocialista próza és líra képviselőit is megszólaltassuk. Amennyiben magáévá tenné ajánlatunkat — amiben egyébként egy percig sem kételkedem —, részletes tervet terjesztenék elő s egészen rövid idő alatt küldenénk a kötet kéziratát. Az erdélyi mozgalom nagy haszna pedig az lenne, hogy egy ilyen megjelenése az itteni szocialistáknak, az ingadozók és gyávák nagy részét újból aktivitásra ösztönöznék és minden bizalmatlanságot, mely a romániai párttal szemben alakult ki, bizonyára eloszlatna. A mozgalomnak szüksége van a bizalmatlanság eloszlására. S úgy vélem, a jelen politikai helyzetben eredményesen tudnánk támadásba menni az itteni nyilasokkal, imrédystákkal, de főleg saját sorainkból az Erdélyi Pártba dezertáltakkal szemben.

A kötetbe feltétlenül kapnánk tanulmányokat Gaál Gábortól, Balogh Edgártól, Nagy Istvántól, Kovács Katona Jenőtől, Gál Ernőtől, szépprózát Asztalos Istvántól, Brassai Viktortól, Salamon Ernőtől s még egy csomó kitűnő szocialistától.”

8. *Ha Jordáky Lajos az osztályharcos munkásszervezetek legális lehetőségeinek kihasználásával segítette elő az észak-erdélyi antifasiszta erők pozícióinak megszilárdítását, úgy Balogh Edgár Nagy Istvánnal együtt a népi írókkal s a Móricz Zsigmonddal való kapcsolat megteremtésével járult hozzá ennek a nem könnyű történelmi feladatnak a végrehajtásához. Erről szól ő maga is önéletrajzának jelenlegi számunkban közölt részletében. Ezt csupán az alábbi levéllel kívánjuk kiegészíteni, amelyet Móricz Zsigmond intézett Balogh Edgárhoz:*

„Április 1-i szám: Reformok. Ebben a már kísérletképp vagy helyileg bevezetett új gazdasági növényekről, művelési ágakról (pl. szikjavítás), szervezetekről (pl. beszélő szövetkezetek), intézményekről (öntözésügy stb.) s különösen a kisemberek találmányairól lesz szó. Ebben Erdély, azt hiszem, vezet. De a tárgykörök is továbbfolytnak, így a jövő számban is lesz bank- és pénzügyi politikáról szó, s a reformok ügye éppen úgy életben marad, mint az általános nemzeti problémák. Május 1. Irodalom sorsa. Itt a magyar írók és írárok mai helyzetének megtárgyalását indítjuk el. — Mi az író feladata ma? — S mi az író sorsa? Ti egész kivételes életet éltek két súlyos évtizeden át: taníthatatok bennünket... A kívánt személyi megbízást Józsa Bélának szívesen megadom, ha te ajánlasz valakit!”

Idézi Kovács György: Móricz Zsigmond utolsó levelei Erdélybe. (Móricz Zsigmond ébresztése. Emlékkönyv. Budapest, 1945., 238. 1.)

9. *Hogy Balogh Edgárnak ezt a tevékenységét is történelminek nevezhetjük, annak igazolására a pártnak egy 1941-ből származó összefoglaló elemzésére hivatkozhatunk és abból idézhetünk. Az összefoglaló az antifasiszta harc sikereire támasz-*

kodva egy állandó legális bizottság felállítását tervezte. Az volt az elgondolás, hogy június 8-án a szociáldemokrata ifjúmunkások konferenciáján Ságvári Endre és két másik felszólaló párttag a következőket fogják javasolni: válasszanak egy bizottságot, amely felkéri Kovács Imrét, Darvas Józsefet, Balogh Edgárt, Móricz Zsigmondot és Zilahy Lajost a magyar függetlenség és kultúra védelmére, azaz az antifasiszta harci front vezetésére alkalmas bizottság megszervezésére, amelynek országos méretű tevékenységében a Szociáldemokrata Párt támogatására is számítanak. Ezzel párhuzamosan a kommunisták támogatják azokat a törekvéseket, amelyek egy önálló radikális parasztszervezet megalakítása előtt porhanyósítják a talajt. Így az április 13-i Bajcsy-Zsilinszky Endre által összehívott konferenciát, amelynek részt vevői: Kovács Imre, Darvas József, Illyés Gyula, Balogh Edgár s közel 40 parasztküldött, háborúellenes politikát követeltek s a földkérdés megoldását. Hasonlóképpen a májusi — Balogh Edgár és Kovács Imre kezdeményezte — paraszttérkezetnek azt az elgondolását is, hogy egy új parasztpárt létrehozásának lehetőségeit keresse. Az összefoglaló Balogh Edgár személyén keresztül az egész észak-erdélyi mozgalom harci érdemeit elismeri, s a következőket állapítja meg róluk: „Itt elvtársaink a Márciusi Bizottságok, Petőfi Körök és a román vidékeken a szövetségi mozgalmon keresztül folytatják az agitációt. Befolyásuk alatt áll egy kolozsvári 300 tagú diák-egyesület. Most agitáció [folyik] azért, hogy egy 40 ládából álló 48—49-es múzeumi anyagot (az aradi 13 véres ruhái stb.) állítsanak ki. A pártnak kapcsolata van az Erdélyi Párt egy gróf tagjával.”

10. Ezt a felfelé ívelő, az antifasiszta erők felzárkózására alkalmas mozgalmat veri széjjel az 1941. júniusi hitleri rablótámadás, s a nyomában elrendelt észak-erdélyi nyílt nyomozás, amely szinte az egész mozgalmat megbénította. A csendőrnnyomozók ennek során a mozgalom legális vonalon dolgozó harcosait: Nagy Istvánt, Balogh Edgárt, Jordáky Lajost és Salamon Ernőt is kizsákmárákba hurcolták, de mivel sem ők nem vallottak, sem illegális kapcsolataik nem adták ki őket, bizonyítékok hiányában kénytelenek voltak Balogh Edgárékat szabadon bocsátani. Helytállásukat hadd érzékeltesse Salamon Ernőnek e borús napok hangulatában született verse:

„Néha az erdőn a hatalmas döntők
szép, nemes fát keresnek hegedűknek,
s a fejszefokkal egy-egyét ütnek,
s kilesik a legajadulóbb döngőt.

Jaj, mondjam el, hogy engem megütöttek,
meg, meg, nagyon, és hogy kínom killessék,
szörnyeteg fülük szívemre helyezték,
de tudtam én, mit feleljek fülüknek.

Ne sirjon, akit ütnek, ne kiáltson,
vagy hogyha sír, botozója ne tudja,
a gazkedv derül a minél több gyászon.

Biztos kívágnak, lebukom forogva,
de aki megöl, nagyon is vigyázzon,
rádőlök én, s úgy hal tiporodva.”

(Példa a hangszerfáról. Salamon Ernő: Válogatott versek. Bukarest, é. n., 233. l.)

11. Balogh Edgárt azonban sem az 1941-es megpróbáltatások, sem az ezt követők nem tudták kidönteni. Helytállása olyan történelmi példává magasodott, amelyről Fábry Zoltán joggal írhatta: „Ki kell mondani a bizonyosságot: az 1918 után kisebbségi létbe zuhant magyarság egyik legfontosabb pluszadekvációja Balogh Edgár

életműve. Összmagyar példa lett, és ami még fontosabb: a Duna-táji népek koegzisztenciájának lelkes ihletője és reális kodifikálója.

Realitás: kimondottuk Balogh Edgár értelmezésének kulcsszavát. Nem volt lelkesedő ifjú fantaszta vagy naiv utópista, mindig az adottság talaján állt: kilátástalanságok útvesztőjében kikereste, kikutatta és kipróbálta a lehetőségek útnyitó csapását. A szociográfia így lett magyar valóságformáló erő: »íratlan történelem«. Hadvezér volt, aki seregek után kutatott; szervező, ki látott és láttatott, tudott és tudatosított. Egyedül kezdte, és önmagát kiteljesítve, számúzótként végezte, hogy új hazában aztán előlről kezdjen és próbáljon mindent. Amit azonban létrehozott, a közösségi lelkesület és összefogás volt. Senki nem adott, nem hozott annyi szépségesen szükséges, pozitív realitást, telítettséget a szlovákiai magyarságnak, mint ő. A Sarló kollektív tett és eredmény volt, és ez a kollektivitás egy nevet jelentett: az indítóét és lezáróét...

Húsig, vérig, lélekig érőn csak a kisebbségi sors szellemembere élte meg és vetítette ki önmagából az egytáji népeket, nemzeteket összefogó közösségi tudatot... a kisebbségi magyar — esettségében és kényszerobjektivitásában — megtalálta a helyzetéből adódó vállalást és többletet: szószólója és praktizálója lett a közösségi lehetőségnek és elkötelezettségnek. Az Ady hirdette Duna-táji jakobinizmus itt és most egyszerre új értelmet — létértelmet — kapott.

Ez a jakobinizmus teljesedett ki az összekötő princípium megtestesítőjében, Balogh Edgárban. Mutassatok még valakit, aki e tájak népeinek oly értője, szószólója és közösségi tudatosítója, mint ő! A Szudétáktól Olténiáig mindent és mindenkit ismer: nyelveit és embereit, kultúráit és történeit. Magasságait és mélységeit minden vonatkozásában megélte... a tegnapi »magyar, oláh, szláv bánat« új fogantatása Balogh Edgárban — a kisebbségi magyarban — vált közösségi valósággá és így példává. Ideje lenne, hogy ezt a tényt mások is meglássák és nyugtázzák... születésnapjára ezt kívánjuk neki, magunknak, Duna-táji mindnyájunknak: magyaroknak és nem magyaroknak.”

(Egy magyar jakobinus köszöntése. Stószai délelőttök. Bratislava, 1968., 152—4. 1.)

A dokumentummontázst összeállította és közli: CSATÁRI DÁNIEL

Az életmű

A DUNA-TÁJI GONDOLAT SZOLGÁLATÁBAN

A fiatal Balogh Edgárnak valósággal érzelmi forradalmat kellett megvívnia. Háta mögött egy összeomlott birodalom és egy kudarcot vallott több évszázados világ; előtte az ismeretlen jövő, amelyben népe sorsát valamiképpen el kellett helyeznie. Nemcsak a történelmi ország omlott össze, nemzedékek eszményei és eredményei is. Az első világháborút követő nagy változások nemcsak a Monarchiát vagy az ezeréves Magyarországot sodorták magukkal, hanem eszméket is, várakozásokat, azt a képet, amelyet a nemzet irányítói és ideológusai egy évszázadon át: a reformkor hajnala óta festettek nem szűnő öntudattal és képzelőerővel a magyarság elé.

Valamikor, még a török küzdelmek után, a magyarság Nyugat és Kelet ütközopontján tudta magát. Ezt később, már a reformkor, majd negyvennyolc reményei és a hatvanhetes kiegyezés után a tudatos és programszerű nyugati tájékozódás váltotta fel. A nemzet abban a tudatban élt, hogy Magyarország, esetleg önállóan,